

Kalapter.

Két magyarkanizsai születésű idősebb úr nemrégiben gyermekkori emlékekről beszélgetett előttem, s eközben egyikük ezt mondta: „Hát arra emlékszel-e, hogy ilyenkor júniusban, vizsga előtt, milyen buzgóan írtuk a kalaptert!“ Arra a kérdésemre, hogy mi az a *kalapter*, azt válaszolták, hogy: „Amolyan vizsgaírás. Íráspróba, melyet az elemi iskolai tanulók nagy gondosan egy díszesen bekeretezett papírlapra szoktak írni, s amelyet aztán a tanító, az évváró vizsgán, tanítványai írásbeli jártasságának bizonyítékaként, be szokott mutatni a megjelent vendégeknek.“ E magyarázatuk után rögtön sejtettem ugyan, hogy mi fán teremhetett ez a furcsa, én előttem eddig teljesen ismeretlen *kalapter* szó, de azon kérdéseimre, hogy milyen eredetű, csak azt ígérhettem meg, hogy majd utánajárok ennek, s ha lesz eredménye az utánajárásomnak, majd közlöm velük. Mivel pedig azt hiszem, hogy ennek a rejtélyes szónak az eredete a Nép és Nyelv olvasóit is érdekelheti, itt közlöm a magyarkanizsai uraknak ígért válaszomat.

Szótárakban keresve ezt a furcsa magyar szót, az a meglepetés ért, hogy eddig úgy látszik, még egyáltalán nincsen szótározva, mert se a MTsz.-ban, se a NySz.-ban, se CzF.-ban, se más, általam hozzáférhető szótárban nincsen meg. De viszont egészen bizonyosnak tartom, hogy latin jövevényszó, egyike a mi nyelvünk igen nagyszámú latin jövevénycinek, s hogy története a következő:

Van a görög nyelvben egy 'bevésni' jelentésű χαρασσειν ige, melynek főnévi származéka a 'berovás, ismertetőjegy, bélyeg' jelentésű χαρακτήρ, amely ugyane jelentésekkel a klasszikus latinban is meghonosodott. De ennek az immár latin *character* szónak később megváltozott a jelentése, mégpedig több irányban is. Egyfelől, lelkiekre való átvitelrel, 'elki ismertetőjel, jellemvonás', majd általában 'jellem' lett a jelentése (innen a francia *caractère*, német *Charakter* és régibb magyar *karakter*, mely azonban, mikor Szemere Bertalan a nyelvújítás korában, 1836-ban e fogalom kifejezésére a *jellem* szót képezte, csakhamar teljesen elavult), másfelől pedig, megmaradva az eredeti konkrét területen, egyrészt 'jelvény, Abzeichen' lett a jelentése (és ebből, mivel az egyes társadalmi osztályok a középkori Nyugat Európában általában valamilyen külső, főleg ruházatszerű ismertetőjellel voltak egymástól megkülönböztetve,* még 'rang' jelentés is fejlődött), másrészt pedig 'írási jegy, betű'.

* Ezen alapul az egyes foglalkozási csoportok, pl. katonaság, vasutasok, bányászok stb. körében szokásossá vált egyenruhaviselés és egy-egy ilyen csoporton belül az egyes egyének rangjának bizonyos jelvényekkel való meg-

A régi latinos világban bizonyára nálunk is közismert volt ez a latin *charakter* szó, mégpedig minden jelentésével, tehát 'írásjegy, betű' jelentésével is. Később azonban, mikor a művelt magyar urak már nem latinul, hanem magyarul beszéltek, és az iskolákban is persze már nem latinul, hanem magyarul tanítottak, lassanként kiment a divatból s idővel teljesen el is felejtődött ez a szó. Ma, úgy látszik, már csak Magyarkanizsa tájékán él egyesek emlékezetében, de családtalanul egymagára álló szó lévén, jelentése is, meg hangalakja is már jócskán elváltozott. De könnyen érthető, hogy végül már nem 'betű', hanem 'elemiiskolás gyermekek vizsgái próbáirása' volt a jelentése, s a hangsorában végbement *r > l* és *k > p* változások sem meglepőek. Az eredeti *karakter* hangsor két *r* hangjának elseje helyébe ugyanis elhasonulás következtében lépett az *l*, ami egyáltalán nem ritka jelenség nyelvünk hangtörténetében. Ugyanilyen elhasonulás észlelhető pl. — csak néhány érdekesebb példát idézve — a következő esetekben: germ. *Ardarich*: magy. *Aladár*, ném. *armer Reisender* > N. almarázó 'csavargó', (hazai ném. *Zupringer* >) N. *cupringer* > *cuplinger* 'cseléd- v. helyszerző', ném. *Friedrich* > *Feldrö* családnév, Kfelném, *Vierer* 'apró pénzdarab' > R. *filér* (> *fillér*), ném. *Vorreiter* > *fullajtár*, lat. *Gerhardus*: R. *Gelérd* (> R. *Gelért* > *Gellért*), (szláv *gnčar* >) *göroncsér* > *gölöncsér*, R. *Harábor* > *Halábor* helynév, Kfném. *Kramaere* > *kalmár*, hazai ném. *Krumpiern* > N. *kolompér* 'burgonya', (lat. *registrum* >) R. *regyistrom* > R. *lagyistrom* (> *lajstrom*) stb., stb., mert még nagyon sok ilyent lehetne idézni. A R. *karakter* hangsornak ily módon keletkezett *kalakter* alakváltozatában aztán még magánhangzó és foghang közötti *k > p* változás is történt: **karakter* > *kalapter*, mint pl. R. *Kökcse* > R. *Köpcse* (~ *Köpcsen* hn.), lat. *hectica* > N. *heptica* 'tüdőbaj', lat. *lectica* > N. *lęptika* 'hintőszék'.

Ime, ez a *kalapter* rejtélyének megfejtése. Most még csak azt kellene tudnunk, hogy vajjon ismerik-e ezt a szót a bács-bodrogmegyei Magyarkanizsán kívül még egyebütt is?

Horger Antal.

jelölése. (Ez utóbbiakról ismerjük meg pl. hogy egy velünk szembejövő egyéb-ként ismeretlen katonának tizedesi-e, őrmesteri-e vagy alezredesi-e a rangja.) Hogy ezen rangjelzéseknek egykor latinul (és franciául, németül is) *charakter* volt a nevük, annak emlékét még ma is őrzi a német *Titel und Charakter* kifejezés. Ez t. i. eredetileg, keletkezése korában, azt jelentette, hogy az uralkodó valamely érdemes vagy kedvelt emberének nemcsak bizonyos címet adományozott, hanem egyúttal azt is megengedte, hogy az e című foglalkozással együttjáró rangjelzést, jelvényt is viselhesse. (A mai hivatalnoki hierarchiában ennek a *Titel und Charakter* kifejezésnek, valamint magyar *ólm és jelleg* fordításának már más a jelentése.)